

*Висогурська Т. І., викладач хімії, спеціаліст
першої кваліфікаційної категорії ВП НУБіП
України «Немішайвський агротехнічний коледж»
Теслюк В. М., кандидат психологічних наук, доцент
НУБіП України (м. Київ)*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

У статті розкрито сутність найпоширеніших наукових підходів до визначення поняття «компетентність». Проаналізовано зміст понять «компетентність» і «компетенція».

Ключові слова: компетентність, компетенція, здатності, ключові компетенції.

В статтє раскрыта сущность распространенных научных подходов к определению понятия «компетентность». Проанализировано содержание понятий «компетентность» и «компетенция».

Ключевые слова: компетентность, компетенция, способности, ключевые компетенции.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема підготовки компетентних фахівців, розвинутих особистостей на сьогодні є досить актуальною. Особливо це стосується тих країн, які з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти реформують вищу школу, зокрема з використанням компетентнісного підходу. Ідеї компетентнісного підходу помітно поширюються в освітньому просторі України, обговорюються і апробуються в системі загальної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження сутності поняття «компетентність» у різних наукових підходах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомі напрацювання у царині дослідження компетентнісної моделі зроблено науковцями Академії педагогічних наук України, зокрема: Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубочева. У дослідженні «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи» (2004) на основі аналізу досвіду міжнародної спільноти було розроблено перелік ключових компетентностей для України (соціальна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча, громадянська, підприємницька, компетентність у сфері ІЕТ та вміння вчитись) та покладено початок дискусії навколо питання запровадження компетентнісного підходу в українську освіту.

Мета статті: дослідити тлумачення поняття «компетентність» у найпоширеніших наукових підходах.

Виклад основного матеріалу.

Найпоширенішими підходами щодо визначення сутності категорії компетентність є гуманістичний, системний, суб'єктний та акмеологічний.

Гуманістичний підхід визначає орієнтири як світоглядних основ науково-педагогічної думки та гуманістичної філософії освіти, так і конкретних основ педагогічних технологій. На думку І. Зязюна, зазначений підхід об'єднав філософів, педагогів, психологів, соціологів на

шляху пошуку смислу людського буття, свободи вибору, творчої самореалізації, цілісності особистості, управління власним розвитком. Учений вважає, що гуманістична педагогіка (або педагогіка гуманізму) в історично-філософському та педагогічному контекстах ґрунтується на чотирьох провідних ідеях, що не підвладні часові та ще належно не реалізовані життєвою практикою. Це – ідея вільного розвитку особистості (Відродження, Просвітництво, соціалістичний утопізм); кантівська ідея категоричного морального імперативу, яка розкриває сутність гуманізму (людина не засіб, а мета); пристосування системи виховання до людини, а не навпаки (Ж. Руссо, Л. Толстой); ідея "філософії серця", виховання позитивної чуттєвості у ставленні людини до світу, іншої людини та самої себе за біблейським правилом "золотої етики" (Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Гоголь). Автор зазначає, що гуманістична педагогіка є не просто сплавом цих ідей, це – педагогіка "золотого січення", в якій сповна враховується діалектика освітньо-виховного процесу, вибудованого на підвалинах необхідності пристосування цілей, змісту, форм і методів освіти до учня, на визнанні самоцінності людини з урахуванням суспільного характеру її буття, що вимагає певних установок і норм поведінки, на вихованні розумної особистості, що стає духом щастя та доброчесності [7, 40–41].

Гуманістичному підходу в педагогіці характерні такі консолідуючі ідеї: цілісність, унікальність здоров'я особистості; залучення до цінностей, норм різних видів культури; суб'єктність особистості, її здатність до життєтворчості, самовизначення і самореалізації; пріоритет самодетермінації над "прямими" впливами й відповідно організація в освітніх системах розвиваючого гуманістичного ставлення до культури, інших людей, самого себе [3, 64]. Гуманістичний підхід дозволяє визначити орієнтири методичних засад формування різних видів компетентності майбутнього фахівця.

Під системним підходом розуміють методологічний напрямок, який розробляє засоби пізнання і конструювання складно організованих об'єктів. "Системний підхід є методологічним знаряддям вивчення інтеграції, точніше інтегрованих об'єктів та інтегрованих залежностей і взаємодій" [10, 258]. Системний підхід як методологічний засіб в онтологічному та гносеологічному плані передбачає спеціальну стратегію дослідження, яка дозволяє мати єдину модель об'єкта як цілого, яка виконує функцію засобу організації дослідження.

Серед головних ознак системи В. Афанасьєв визначає наявність структури як певної внутрішньої її організації, наявність функціональних характеристик системи в цілому та її окремих компонентів, а також наявність комунікативних властивостей системи – взаємодію із середовищем, іншими суб'єктами, суперсистемами, наслідування минулого і майбутнього в системі та її компонентах [2]. Даний підхід дозволяє розглядати компетентність як систему, що складається із взаємопов'язаних компонентів.

Фундаментальні положення суб'єктного підходу закладені в працях С. Рубінштейна, в яких зазначається, що умову формування суб'єкта складає діяльність: суб'єкт не тільки діє, перетворюючи предмет відповідно до цілі, але й набуває таких якостей, що не зумовлені ні зовнішніми впливами, ні внутрішніми природними даними [12]. На думку Д. Ельконіна, Б. Ломова, В. Мясіщева, людина стає суб'єктом соціальної діяльності – праці, спілкування, пізнання – в процесі оволодіння цими діяльностями [16, 11].

Розробляючи проблему суб'єкта, К. Абульханова-Славська [1], розкриває це поняття як особливу якість психічної діяльності, вищий рівень здійснення регулювання, спосіб активності, коли людина ініціює й реалізує власні стратегії свого життя. Сутність суб'єктності у здатності людини керувати своїми діями, планувати способи дій, реалізовувати намічені програми, контролювати хід і результати своїх дій. Враховуючи дані положення, майбутнього фахівця варто розглядати як суб'єкта власного розвитку, що здатний активно впливати на формування фахових компетентностей.

Сутність акмеологічного підходу полягає в здійсненні комплексного дослідження та відтворенні цілісного суб'єкта, який проходить ступінь зрілості, коли його індивідуальні, особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, в усіх взаємозв'язках, із метою сприяння досягнення ним вищих рівнів розвитку [7, 54]. Акмеологічний підхід передбачає вивчення і врахування даних всіх антропологічних наук щодо ролі спадковості і набуваності у розвитку

креативності, взаємозумовленості особистісних рис та творчої активності, він є особливо важливим як у професійному розвитку особистості так і у формуванні ним фахових компетентностей.

Варто зазначити, що поняття "компетентність" є основним поняттям компетентнісно-орієнтованої освіти. Узагальнюючи визначення компетентнісного підходу, що зустрічаються в публікаціях, можна зазначити, що компетентнісний підхід – це:

- відповідь на соціальне замовлення;
- досягнення інтегрованого результату освіти – компетентності;
- культура самовизначення (здатність та готовність самовизначатися, самоактуалізовуватися, саморозвиватися).

У науковій літературі існують різні тлумачення категорії "компетентність", які принципово не відрізняються, проте визначають і підкреслюють різні аспекти цього поняття.

За визначенням словника іншомовних слів поняття компетентність є похідним від "компетенція", що має наступні значення: коло повноважень якогось органу чи посадової особи; проблема, про яку в кого-небудь багато інформації, що дає змогу фахово її розв'язати [15, 541].

Тлумачний словник англійської мови [241] трактує поняття "competence" (яке походить від латинського "competere" та має значення "збігатися", "погоджувати", "бути здатним") як: відповідність, достатність, уміння виконання певної роботи, обов'язку; розумові здібності або загальні вміння і навички.

Оксфордський російський словник під компетентністю розуміє достатні вміння та адекватну кваліфікацію [19, 725].

Підхід до розуміння компетентності як здатності діяти, відповідати певним стандартам, виявляти окремі навички, демонструвати спеціальний рівень знання розкривають словник Лонгмен сучасної англійської мови [17, 270].

Таким чином, в англійських словниках, порівняно з вітчизняними, більш рельєфно та адекватно розкривається сучасний зміст поняття "компетентність", в якому на перший план виходить категорія "здатності до дії" як уміння використовувати знання у практичній діяльності.

Слід відмітити, що в науковій літературі існують розбіжності між визначенням різниці понять "компетенція" та "компетентність". Так, Л. Заніна та Н. Меншикова визначають компетенцію, як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знання, вміння, способи діяльності), що задаються щодо певного кола предметів та процесів і які є необхідними для якісної і продуктивної діяльності щодо них; а компетентність як володіння людиною відповідною компетенцією, що включає

особистісне відношення до неї та предметну діяльність [5, 101].

Російські педагоги В. Краєвський та А. Хуторський визначають компетенцію як коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала її і має досвід. Компетентність у визначеній галузі вони розглядають як поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній. На цій основі науковці вважають за потрібне ввести в обіг поняття "освітні компетенції" як складні узагальнені способи діяльності, що їх опановує учень під час навчання, а компетентність і є результатом набуття компетенцій. Вони зазначають, що загальноосвітні компетенції потрібні не для всіх видів діяльності, в яких бере участь людина, а тільки для тих, що охоплюють основні освітні сфери й навчальні предмети. Такі компетенції відбивають предметно-діяльнісну складову загальної освіти і мають забезпечувати комплексне досягнення її цілей [14, 86].

У світовому освітньому просторі набули поширення визначення категорії "компетентність" американського педагога Едмунда Шорта. Дослідник дає наукове визначення поняття "компетентність", "компетентний", "компетенція", а також обґрунтовує чотири загальні концепції компетентності.

Щодо першої концепції, компетентність тлумачиться як поведінка або дія, тому розуміння компетентності в її межах Е. Шортом пов'язується лише із набуттям людиною вмінь і навичок для певної діяльності, що не має творчого характеру.

У другій концепції вчений розглядає компетентність як володіння знаннями, вміннями та навичками. При цьому людина в кожній своїй професійній дії свідомо робить вибір, досконало знаючи свою діяльність. Сутність концепції полягає в тому, що людина послуговується різноманітністю своїх знань та навичок для визначення: яку саме діяльність здійснювати і як має проходити цей процес.

За третьою концепцією компетентність виступає як ступінь або рівень здібностей, що офіційно вважаються достатніми. За таким тлумаченням, оцінка компетентності має визначатися згідно певних державних стандартів чи критеріїв якості, компетентність повинна відповідати рівню, прийнятому в професійній галузі або сфері діяльності.

У четвертій концепції компетентність визначається як властивість або спосіб буття людини. Мета концепції – визначити характерні риси компетентності в цілому. В основі розуміння категорії в даній концепції лежить визначення природи тієї чи іншої властивості, а також бажаність її для людини. На основі таких

даних людину можна охарактеризувати як компетентну або некомпетентну [18].

Слід звернути увагу на трактування поняття "компетентність" фахівцями проекту DeSeCo (Definition and Selection of Competencies – визначення та відбір ключових компетентностей) [9]:

1) компетентність виявляється тільки в реальній дії (на яку впливають мотиви, цілі й наміри діючого), що здійснюється в певній ситуації. Зовнішні вимоги – соціальний контекст ситуації входить до компетентності поряд із індивідуальними здібностями і схильностями;

2) компетентність, крім когнітивних компонентів, включає рухові й розумові навички, знання, мотивацію, ціннісні й етичні орієнтації, установки й інші соціальні й поведінкові компоненти, тобто все те, що може бути мобілізоване для ефективної дії;

3) компетентності здобуваються й розвиваються через дії і взаємодії в найрізноманітніших формальних і неформальних освітніх ситуаціях;

4) ключові компетентності сутєві для успіху в різних сферах життя будь-якої людини й суспільства. Тому вони потрібні кожній людині і всьому соціуму. Виокремлення ключових компетентностей залежить від цінностей даного соціуму, від того, що робить людину успішною соціально, економічно й особистісно саме в даному соціумі;

5) щоб справлятися зі складними вимогами сучасного життя, людині необхідно досягти певного рівня когнітивної складності, заснованого на критичному мисленні, рефлексії й цілісному баченні життя. Компетентній людині властивий авторський (Self-authoring) рівень когнітивної складності, при якому вона може бути незалежною від безлічі очікувань і претензій свого оточення, здатною контролювати свої дії на основі власних почуттів, думок і цінностей, діяти самостійно, а не бути знярядям чийось дій, бути автором власного життя, а не грати роль у чужому сценарії.

Фундаментальні дослідження щодо компетентності виконані британським психологом Дж. Равеном (J. Raven). Дослідник пропонує конструктивні рішення щодо розвитку та оцінювання компонентів цього феномена, у процесі навчальної діяльності. Розроблена Дж. Равеном модель компетентності складається з двох підсистем: перша з них містить опис ціннісних для людини стилів поведінки, друга – перелік компонентів компетентності. Ціннісні стилі поведінки поєднані в три групи: досягнення (наприклад, удосконалення розуміння явищ і ситуацій), співробітництво (наприклад, надання підтримки і сприйняття тим, від кого залежить досягнення мети), вплив (наприклад, відгук на запити інших людей).

Компонентами компетентності Дж. Равен називає характеристики й здібності людей, що дозволяють їм досягати особистісно значимих цілей – незалежно від природи й соціальної структури, у якій вони живуть і працюють. Серед них, наприклад, такі: критичність мислення, готовність вирішувати складні питання, здібність слухати інших людей і брати до уваги те, що вони говорять, наполегливість, довіра, відповідальність тощо (усього 37 компонентів). Учений підкреслює, що інтегральною частиною компетентності, крім здібностей, є мотивація. Компоненти компетентності він поділяє на пізнавальні, емоційні й вольові, доповнюючи їх ще такими якостями: впевненістю в собі, заснованою на досвіді, умінням приймати рішення; спроможністю та вмінням керувати здібністю та вмінням ефективно працювати в інтересах загальної мети; здатністю шукати зворотній зв'язок, розпізнавати й використовувати його [13].

І. Зимня ключові компетентності визначає як сукупність новоутворень, знань, системи цінностей і відносин, що сприяють створенню ціннісно-смыслових, поведінкових, мотиваційних, емоційно-вольових, когнітивних результатів особової діяльності суб'єктів. Спираючись на сформульовані в психології положення про те, що людина є суб'єктом спілкування, пізнання й праці (Б. Ананьєв), автор розмежовує такі групи компетентностей:

- компетентності, що відносяться до самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності (суб'єкт-особистість);

- компетентності, що відносяться до взаємодії людини з іншими людьми (суб'єкт-суб'єктна взаємодія);

- компетентності, що відносяться до діяльності людини й виявляються у всіх її типах і формах (діяльність) [6, 40].

Сучасні вітчизняні науковці також приділяють значну увагу визначенню поняття "компетентність". Проте в українській педагогіці спостерігаються певні змістовні відмінності між науково-теоретичним та науково-практичним підходами до трактування компетентності. Так, аналізуючи обсяг терміну "компетентність", С. Клепко пропонує такий синонімічний ряд: "поінформованість", "обізнаність", "досвідченість", "авторитетність". Ним же це поняття конкретизується щодо різних галузей: лінгвістичної, соціальної, життєвої, професійної, громадянської [8, 6].

Ряд українських дослідників (Г. Несен, Л. Сохань, І. Єрмаков) визначають компетентність як специфічну здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя [4, 106].

Значно частіше зустрічаються визначення компетентності через її структурні складові. Наприклад, О. Пометун дає наступне

визначення: це спеціально структурований набір знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання, що дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати та розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [9, 18].

Таким чином, українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. В той же час, найбільшого поширення у вітчизняній науковій літературі набуло визначення компетентності як сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективною діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію.

За класифікацією В. Байденко та Н. Селезньової виділяється п'ять груп ключових компетенцій, якими студенти мають оволодіти в процесі навчання, а саме:

- політичні та соціальні компетенції, пов'язані зі здатністю брати активну участь у процесі спільного прийняття рішень, у громадському житті, функціонуванні демократичних інститутів;

- компетенції, що визначають підготовленість до життя у багатокультурному й полікультурному суспільстві, здатність підтримувати і поширювати клімат толерантності, поваги до людей інших культур, релігій;

- компетенції, які визначають комунікативні вміння усного і письмового спілкування, в тому числі іноземними мовами та забезпечують інтеграцію людини в суспільство й систему певних суспільних відносин;

- компетенції, пов'язані з появою інформаційного суспільства – володіння новими технологіями, уміння їх застосування, здатність аналізувати й добирати різну інформацію, обсяг якої постійно зростає;

- компетенції, що реалізують здатність і бажання неперервного здобуття освіти (освіта протягом життя) і є основною підтримкою професійної конкурентоспроможності, адаптаційного потенціалу людини до постійних змін у суспільстві [11, 23].

Висновки. Аналіз та узагальнення наукових досліджень дозволяє стверджувати, що проблема компетентності є достатньо актуальною в процесі підготовки майбутнього фахівця. На сьогодні існує багато підходів до визначення сутності даної категорії. Так, більшість дослідників визначають компетентність як складноструктуровану систему, яка включати такі складові: мотивацію, цінності, здібності, досвід.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є розробка методик формування фахових компетентностей.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегии жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Афанасьев В.Г. Системность и общество / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.
3. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм : історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н.В. Гузій. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
4. Життєва компетентність особистості : науково-метод. посіб. / За ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, Г.М.Несян. – К. : Богдан, 2003. – 520 с.
5. Занина Л.В. Основы педагогического мастерства / Л.В. Занина, Н.П. Меньшикова. – Ростов на Дону : Феникс, 2003. – 288 с.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
7. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
8. Клепко С. Компетентність освіти : Обмеження та перспективи / С. Клепко // Завуч. – 2005. – № 19 (241) – С. 13-18.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий підхід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
10. Ломов Б.М. Методологические и теоретические проблемы психологи / Б.М. Ломов – М. : Наука, 1984. – 444 с.
11. Образовательный стандарт высшей школы : сегодня и завтра / Под ред. В.И. Байденко, Н.А. Селезневой. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – М., 2001. – С. 23-24.
12. Падалка Г.М. Суб'єктивна структура особистісного самовизначення : суспільно-значущі потреби соціально-культурної діяльності фахівців / Г.М.Падалка / Культура і сучасність : Альманах. – К. : ДАКККіМ, 2000. – № 1. – 125 с.
13. Равен Дж. Компетентность в современном обществе / Дж.Равен. – М. : Когито Центр, 2002. – 240 с.
14. Слесик К. Комунікативна компетентність особистості педагога / К.Слесик // Імідж сучасного педагога, 2005. – № 9-10 (58-59). – С. 85-88.
15. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
16. Шевнюк О.Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя : теорія і практика : Монографія / О.Л. Шевнюк – К. : НПУ, 2003. – 232 с.
17. Longman Dictionaries of Contemporary English. – Harlow : Longman Dictionaries, 1995. – 1668p.
18. Short E. The Concept of Competence : Its Use and Misuse in Education. – // Journal of Teacher Education. – 1985. – Vol.36. – № 2. – p.5.
19. The Oxford Russian Dictionary : Oxford : Oxford University press, 1977. – 1840p.
20. Webster Universal Dictionary. Harvey Educational Services Inc. New York.

*Vysohurska T., a teacher of chemistry
Teslyuk V., Ph.D., associate Professor*

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF «COMPETENCE»

The article analyzes the scientific approaches to defining the essence of competence categories: humanistic, systemic, subjective and acmeological. The humanistic approach determines the orientation of scientific and philosophical foundations of educational thought and humanistic philosophy of education, educational technology specific basis. The humanistic approach to determine the orientation of methodological principles of formation of different types of competence of future specialists.

Under the systems approach to understand the methodological direction that develops knowledge and design tools organized hard objects. Systems approach as a methodological tool in the ontological and epistemological terms provides a special research strategy that allows you to have a single model object as a whole, which serves as a means of research. This approach allows us to consider competence as a system consisting of interconnected components.

Basic provisions subjective approach embodied in the writings of S. Rubinstein, which indicates that the condition is work forming the subject: the subject not only acts by converting the object according to the target, but also acquires such qualities are not caused by any external influences or internal natural data. In this approach the future specialist should be considered as a subject of personal development that can actively influence the formation of professional competence.

Acmeological approach involves the examination and consideration of all the data on the role of anthropological science of heredity and training in the development of creativity, interdependence of personality traits and creative activity, it is particularly important both in professional and personal development in the formation of his professional competence.

Keywords: competence, competency, capacity, core competence.